

Дмитренко Олена Борисівна,

здобувач ступеня доктора філософії (PhD) спеціальності 281

«Публічне управління та адміністрування»

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ORCID ID: 0009-0005-2778-2991

ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS: CONCEPTUAL AND THEORETICAL PROBLEMS OF REGULATORY AND LEGAL SUPPORT

У статті розглянуто питання теоретичного обґрунтування поняття «інститути громадянського суспільства» та проблеми практичної реалізації основних концептуальних положень його змістовного наповнення в аспекті нормативно-правового забезпечення процесів управління суспільним розвитком. Особливу вагу приділено проблемам формування підходів у публічному управлінні, що створюють теоретичну та практичну основу дослідження розвитку громадянського суспільства в цілому та інститутів громадянського суспільства зокрема. Показано, що пріоритет у теоретичній та практичній рефлексії ІГС має надаватись структурно-функціональному підходу, що дає можливість вироблення розуміння громадянського суспільства в аспекті цілераціональності, адже структурно-функціональний підхід в єдиному комплексі з діяльнісним підходом покликані виявити загальну тенденцію досягнення рівноваги у процесах державного будівництва та суспільного розвитку. Визначено, що сфера нормативно-правового регулювання безпосередньо пов'язана з цілераціональним підходом та, як правило, є орієнтованою на результат. Такий комплексний підхід має застосовуватись і у випадку ІГС, оскільки дає можливість відійти від пріоритетності механізму у системі публічного управління, до пріоритетності суб'єкта соціального управління, який характеризується наявністю тих самих суттєво важливих та невід'ємних елементів, що описуються категоріями цінностей, очікувань, пріоритетів. Зроблено висновок про те, що враховуючи масштаб та наслідки цих криз, необхідним є масштабування «громадянського суспільства» та «інститутів громадянського суспільства», що забезпечить їх розгляд у безпосередньому зв'язку з державними інституціями та формування і розвиток мережі відносин між ними у суспільстві на вертикальному (підпорядкування інститутів громадянського суспільства державній владі) та горизонтальному (відносини між суб'єктами громадянського суспільства) рівнях, забезпечуючи реалізацію їх потенціалу як суб'єктів управління суспільним розвитком.

Ключові слова: законодавство, громадянське суспільство, інститути громадянського суспільства, концепція, нормативно-правове забезпечення, органи державної влади, підходи, публічне управління, публічна політика.

The article considers the issue of theoretical substantiation of the concept of "civil society institutions" and the problems of practical implementation of the main conceptual provisions of its substantive content in the aspect of regulatory and legal support for the processes of managing social development. Particular attention is paid to the problems of forming approaches in public administration that create a theoretical and practical basis for studying the development of civil society in general and civil society institutions in particular. It is shown that priority in theoretical and practical reflection on civil society should be given to the structural-functional approach, which makes it possible to develop an understanding of civil society in terms of purposive rationality, because the structural-functional approach in a single complex with the activity approach is designed to identify the general trend of achieving equilibrium in the processes of state building and social development. It is determined that the sphere of regulatory and legal regulation is directly related to the purposive rational approach and, as a rule, is result-oriented. Such a comprehensive approach should also be applied in the case of CSOs, as it makes it possible to move away from the priority of the mechanism in the public administration system to the priority of the subject of social administration, which is characterized by the presence of the same essential and integral elements described by the categories of values, expectations, priorities. It is concluded that, given the scale and consequences of these crises, it is necessary to scale up "civil society" and "civil society institutions", which will ensure their consideration in direct connection with state institutions and the formation and development of a network of relations between them in society at the vertical (subordination of civil society institutions to state authorities) and horizontal (relations between civil society entities) levels, ensuring the realization of their potential as subjects of social development management.

Key words: legislation, civil society, civil society institutions, concept, regulatory and legal support, state authorities, approaches, public administration, public policy.

Постановка проблеми. Зміна пріоритетів організації публічної влади в Україні, яка останнім часом набула тенденції закріплення у межах не-класичної тріади «децентралізація-самоорганізація-самореалізація», активно впливає на розвиток громадянського суспільства. Розкриваючи нові можливості для розвитку інститутів громадянського суспільства, сучасні концепції та підходи в публічному управлінні намагаються обґрунтувати та виробити діє механізми і шляхи залучення інститутів громадянського суспільства до широкої участі у процесах управління суспільним розвитком. Водночас, зберігається тенденція до збереження певного розриву між інститутами громадянського суспільства, громадянським суспільством в цілому та органами державної влади, публічною владою, яка намагається залишити за собою переважне право вироблення та реалізації публічної політики, що в умовах складних криз, веде до негативних наслідків. У цьому аспекті спроби нормативно-нормативного забезпечення та регулювання розвитку інститутів громадянського суспільства зіштовхуються з проблемами відсутності єдиного концептуального бачення в публічному управлінні сутності та змісту понять громадянського суспільства та інститутів громадянського суспільства, обґрунтування доктринально значущих ініціатив у цій сфері у межах підходів, що не забезпечують ефективного розв'язання проблеми взаємовідносин між публічною владою та суб'єктами громадянського суспільства. Ці концептуально-теоретичні проблеми потребують свого вирішення у публічному управлінні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем громадянського суспільства та розвитку інститутів громадянського суспільства в аспекті публічного управління представлено в узагальненому вигляді у працях Д. Вітера [1; 16], М. Гурицької [4], О. Руденко [8; 16] та інших сучасних дослідників. Питання розвитку підходів та концепцій у публічному управлінні щодо формування та реалізації суспільного потенціалу громадянського суспільства та інститутів громадянського суспільства досліджували А. Ван Рой [15], Л. Даймонд [10], Р. Кауфман [11], Дж. Лінц [10], С. Ліпсет [10], Д. Норт [2], Д. Руешмейєр [12], А. Степан [13; 14], Дж. Стефенс [12], С. Хаггард [11], Е. Хубер [12] та інші дослідники. Водночас, визначення потенційних можливостей вирішення концептуально-теоретичних проблем нормативно-правового забезпечення інститутів громадянського суспільства в системі публічного управління, зокрема з урахуванням криз у сучасному суспільстві, залишається малодослідженим.

Метою статті є визначення потенційних можливостей вирішення концептуально-теоретичних проблем нормативно-правового забезпечення розвитку інститутів громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. В теорії публічного управління широко вживається поняття «інститути громадянського суспільства» (ІГС). Інститути громадянського суспільства відіграють важливу роль в сучасній системі публічного управління, оскільки вони віддзеркалюють потреби та інтереси громадянського суспільства у напрямі формування державної політики. Таке розуміння змісту поняття інститутів громадянського суспільства обумовлює розвиток в теорії публічного управління декількох підходів до осмислення ролі та місця ІГС в процесах розвитку суспільства і держави.

Інституційний підхід базується на концепції інституціональної динаміки. Він зародився у працях Т. Веблена на початку XX століття у США та доповнив ситуаційний підхід. Однак, інституційний підхід розглядає середовище організаційного розвитку значно ширше ніж ситуаційний. Д. Норт у своїх працях виділяє інститути (як норми і правила) та організації (як інститути) і наголошує, що інститути – це певні «правила гри» в суспільстві, або створені людиною рамки обмеження, які організовують відношення між людьми [2].

Поряд з цим виокремлюється думка про те, що належна життєдіяльність інститутів громадянського суспільства закладена в основі демократичного суспільства. Переважна більшість науковців зі сферою суспільних інститутів і відносин ототожнюють громадянське суспільство [3]. Відповідно, громадянське суспільство використовується у науковому середовищі як агреговане поняття, що позначає специфічну сутність суспільних комунікацій, соціальних зв'язків, інститутів і цінностей. Головними суб'єктами громадянського суспільства виступають: громадяни зі своїми громадянськими правами і громадянські (неполітичні й недержавні) організації-асоціації, об'єднання, рухи і громадські інститути. Термін «інститути громадянського суспільства» має декілька значень, а саме [4]:

- суб'єкти, які в процесі своєї діяльності формують суспільні відносини, спрямовані на утвердження громадянського суспільства;

- інститути, які об'єднують у своєму складі норми конституційного та інших галузей права, що регулюють суспільні відносини у відповідній сфері й виступають складовими елементами багатовимірної системи конституційного права України;

– загальна назва для всіх упорядкованих і структурованих виявів громадянського суспільства тощо.

Насправді, поки що поняття ІГС, як і базове для нього поняття громадського суспільства, залишається у сфері широко термінологічного поля, що не передбачає єдності підходів до їх розуміння. Різні джерела пропонують різні визначення того, що розмежовує громадянське суспільство та які групи акторів слід розглядати в ньому. Проте вони послідовні у реіфікації громадянського суспільства та відмежуванні його від держави. Так, Л. Даймонд, Х. Лінц і С. Ліпсет визначають громадянське суспільство найбільш широко і всеохоплююче як «сферу організованого соціального життя, яке є добровільним, самогенеруючим, (значною мірою) самодостатнім, автономним від держави та пов'язаним правовими нормами. Порядок або набір спільних правил складається з широкого спектру організацій, як формальних, так і неформальних: груп інтересів, культурних і релігійних організацій, громадських асоціацій і асоціацій розвитку, проблемно-орієнтовані рухи, засоби масової інформації, дослідницькі та освітні установи та подібні організації» [10, с. 27]. Відповідно до цього визначення громадянське суспільство включає економічні, релігійні, родинні та політичні групи інтересів.

Дещо іншої точки зору дотримується А. Степан, визначаючи громадянське суспільство як «арену, де діють різноманітні соціальні рухи (такі як сусідські асоціації, жіночі групи, релігійні групи та інтелектуальні течії) та громадські організації з усіх класів (таких як юристи, журналісти, профспілки та підприємці) намагаються скласти себе в ансамбль домовленостей, щоб вони могли виражати себе та просуватися їхні інтереси» [14, с. 3–4]. З цієї точки зору політичні асоціації вважаються окремою ареною під назвою «політичне суспільство». Відтак, А. Степан зосереджується на просторі, в якому відбуваються ініціативи та взаємодії, а не на залучених акторах чи агентах.

Більше стисло розглядаються громадянське суспільство Е. Хубер, Д. Руешмейєр та Дж. Стефанс, які акцентують увагу на тому, що більш доцільним є розуміти громадянське суспільство як «публічну сферу, що відрізняється від держави, економіки та мережі сімейних і родинних відносин» [12, с. 75]. Як можна побачити, обидва підходи – і А. Степана, і Е. Хубера, Д. Руешмейєра та Дж. Стефанса – мають пріоритетні ознаки просторовості, в яких функціонують певні актори. Проте, пріоритетність аналітичної рефлексії акторів цього простору, тобто суб'єктів громадянського суспільства, які

мають конкретне атрибутивне значення для функціонування простору (насправді, неважливо – політичного, соціального, економічного тощо), залишається поза межами запропонованих підходів. Наприклад, групи з економічного призначення не знаходять місця в цьому визначенні, і виключаються до широкої сфери соціальних відносин, але політичні організації включені до запропонованих визначень, що створює досить складну ситуацію не тільки під час теоретичної рефлексії процесів суспільного розвитку [1], але й під час практичної реалізації публічно-управлінських та публічно-політичних рішень всіх рівнів.

Пріоритети політичного простору є найбільш поширеними під час наукової рефлексії питання розвитку інститутів громадянського суспільства та їх участі у практиці державного будівництва та управління суспільним розвитком в якості дієвого суб'єкта. Проте, такий підхід залишається певною мірою обмеженим, передбачаючи суттєву редукцію функціональної сфери реалізації громадянського суспільства як явища. Так, А. ван Рой визначає громадянське суспільство як «сукупність груп, сформованих для колективних цілей поза межами держави та ринку» [15, с. 30], фактично обмежуючи ІГС тільки активністю у сфері соціального розвитку суспільства, що унеможливлює реалізацію на практиці участі суб'єктів громадянського суспільства у процесі вироблення, прийняття та реалізації публічно-управлінських рішень, ширше – публічної політики. Дж. Лінц і А. Степан фокусуються на «самоорганізаційних групах, рухах та індивідах, незалежних від держави» [13, с. 7–8]). Вони включають до своєї концепції також окремих протестувальників і натовп, зосереджуючись, на акторах, тобто тих, хто бере участь у політичних і соціальних транзакціях, а не на просторі (арені чи сфері), в якому ці транзакції відбуваються. За такого підходу ІГС набувають суттєвих ознак деструктивності, оскільки можуть бути віднесені до латентної опозиції, якщо йдеться про просторовий підхід, або ж до стримуючих факторів змін, якщо йдеться про діяльнісний підхід, обґрунтований у межах концепції соціального ліфту. Власне, можна побачити, що зміст і масштаби громадянського суспільства значно відрізняються залежно від різних визначень. Операціоналізація терміну «громадянське суспільство», оцінка його сили в різних контекстах і впровадження програм зміцнення громадянського суспільства ускладнюються відсутністю концептуальної ясності, що знаходить безпосередній вияв у законодавстві, у сфері нормативно-правового регулювання процесів розвитку держави і суспільства.

Проблема в останньому випадку детермінована тим, що сфера нормативно-правового регулювання безпосередньо пов'язана з цілераціональним підходом та, як правило, є орієнтованою на результат. Такий комплексний підхід має застосовуватись і у випадку ІГС, оскільки дає можливість відійти від вторинного – механізму у системі публічного управління, до первинного – суб'єкту соціального управління, який характеризується наявністю тих самих суттєво важливих та невід'ємних елементів, що описуються категоріями цінностей, очікувань, пріоритетів. Ці сутнісно важливі структурні елементи як громадянського суспільства в цілому, так й інститутів громадянського суспільства зокрема впливають на зовнішній вияв самого явища, обумовлюючи необхідність досягнення оптимального балансу структури та функцій не тільки системи публічного управління, але й всієї системи управління суспільним розвитком. Інакше кажучи, пріоритет у теоретичній та практичній рефлексії ІГС має надаватись структурно-функціональному підходу, що дає можливість вироблення розуміння громадянського суспільства не з точки зору того, чим воно є, а з точки зору того, якою є його мета й відповідна сфері діяльності. Фактично, структурно-функціональний підхід в єдиному комплексі з діяльнісним підходом покликані виявити загальну тенденцію досягнення рівноваги у процесах державного будівництва та суспільного розвитку. Останнє є пріоритетом нормативно-правового регулювання цих процесів, внаслідок чого має обов'язково враховуватись те, що різні категорії інституцій та організацій, які виконують функції громадянського суспільства, підтримуються та зміцнюються загальноприйнятими нормами та цінностями, і дозволяють членам суспільства формувати свої інтереси та висувати вимоги щодо їх врахування у всіх сферах життєдіяльності суспільства, захищати свої права перед державою та іншими суб'єктами управління суспільним розвитком, задовольняти свої потреби безпосередньо, незалежно від державних органів, які, у свою чергу, є механізмом реалізації цінностей, інтересів та пріоритетів суб'єктів громадянського суспільства зокрема та членів суспільства в цілому.

Безумовно, обмежено-ситуативний характер відносин між ІГС та органами державної влади, передбачений законодавством, має певне функціональне значення, що демонструється варіативністю реалізації тих чи інших функцій із задоволення інтересів, пріоритетів та прав суб'єктів громадянського суспільства на рівні органів державної влади. Це мінімізує значення концепції «нульових відносин» між ІГС та державними інсти-

туціями, зменшуючи рівень опозиційності між ними. Водночас, подібна ситуація має наслідком необхідність більш чіткої конкретизації поняття ІГС у напрямі його термінологічної кодифікації, оскільки з точки зору практики публічного управління виникає необхідність використання цього поняття на законодавчому рівні.

Насьогодні у законодавчо-нормативному полі розмежовано поняття «інститути громадянського суспільства» та інші суміжні поняття. Відповідно, до інститутів громадянського суспільства відносять: громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства [5]. При цьому окремо вказується, що:

- органами самоорганізації населення є будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські, селищні комітети [6];

- громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів [7].

Водночас у вітчизняному науковому колі досі точаться дискусії щодо визначення складових елементів інститутів громадянського суспільства та законодавчого закріплення даного поняття. Внаслідок цього, у законодавстві України відсутній комплексний підхід до низки суміжних з інститутами громадянського суспільства поняття, зокрема поняття «громадськість». Найбільш поширеним є таке визначення: громадськість – одна або більше фізичних чи юридичних осіб, їх об'єднання, організації або групи, які діють згідно з чинним законодавством України або практикою [9]. Проте, якщо звернутись до аналізу функціональності наведеного визначення у сфері практичної публічно-управлінської діяльності, то стає зрозумілим, що достатньо абстрактне віднесення класифікованих певним чином суб'єктів громадянського суспільства до встановлених законодавством рамок має негативні наслідки. Так, негативним аспектом виявляється те, що в сучасних умовах в Україні інститути громадянського суспільства досі не є розповсюдженим інструментом контролю громадян за діяльністю влади. Водночас відсутній аналіз осіб, які входять до громадських рад, що виступають як консультативно-дорадчі органи при Міністерствах України,

а також результативності їх роботи. Відтак, визначення громадськості у межах діяльнісного підходу виявляється надто редукованим нечіткістю прямої кореляційної залежності функціональності громадськості з чинним законодавством України або практикою, адже навіть у цій сфері існує суттєва розбіжність між законодавством і реальною практикою.

У цьому контексті варто звернути увагу на існуючу в науці позицію, за якою надто довго аналітики та прихильники розвитку були зайняті економічними змінними та цілями, начебто ці фактори могли подолати або компенсувати недоліки в політичній сфері. Зараз все більше науковців та аналітиків приходять до висновку, що країни не можуть і не будуть ефективно використовувати фінансові ресурси, якщо їхні державні установи не демонструватимуть такі характеристики, як підзвітність, прозорість і чутливість до потреб і проблем своїх громадян [8]. У певному сенсі громадянське суспільство стало кодовим словом, що виправдовує взаємодію з неекономічними проблемами, подібно до концепції «соціального капіталу», яка також широко використовується сьогодні, хоча й не є більш широкою згодою. Обидва терміни роблять певні приписані причини – дифузні явища, які передбачають переважно психічні та нематеріальні відносини – звучать так само конкретно, як і конкретні результати та матеріальні ефекти, які їм приписують. В обох випадках йдеться про щось досить важливе, але з недостатньо розвиненими концептуальними інструментами. Така ситуація йде не на користь нормативно-правовому регулюванню та забезпеченню процесів розвитку громадянського суспільства в цілому та ІГС зокрема, виробленню дієвих шляхів та механізмів їх взаємодії з органами державної влади, більш широкого їх залучення до процесів управління суспільним розвитком. Це набуває особливої актуальності з огляду на кризи, що виникають та розвиваються на сучасному етапі

розвитку суспільства і держави, а також необхідності і концептуального, і практичного забезпечення їх вирішення [16]. Фактично йдеться про те, що заходи зі зміцнення громадянського суспільства мають бути краще продуманими та здійсненими (реалістичність стратегій, концепцій, програм і планів, що розробляються та реалізуються на рівні публічної влади), що потребує зміни підходів та концептуальних пріоритетів осмислення такого явища, як інститути громадянського суспільства. Це передбачає, що громадянське суспільство в цілому має розумітись як суб'єкт-об'єкт, що відображає можливості реалізації наявного потенціалу його в часовій перспективі, тобто перетворення або зміну його стану на бажаний за допомогою певного поєднання інституційних каналів (як результат реалізації комплексного мережевого підходу до організації системи публічної влади) з історичними та соціо-культурними каналами, що забезпечує формування та підтримку стійких зв'язків між всіма суб'єктами громадянського суспільства, які інституціоналізуються.

Висновки. Ураховуючи масштаб та наслідки сучасних криз, необхідним є масштабування «громадянського суспільства» та «інститутів громадянського суспільства», що забезпечить їх розгляд у безпосередньому зв'язку з державними інституціями та формування і розвиток мережі відносин між ними у суспільстві на вертикальному (підпорядкування ІГС державній владі) та горизонтальному (відносини між суб'єктами громадянського суспільства) рівнях, забезпечуючи реалізацію їх потенціалу як суб'єктів управління суспільним розвитком. Адже від того, як інститути громадянського суспільства здатні реалізувати власний потенціал, що формується в кризових ситуаціях, виробивши консолідоване бачення майбутнього та єдиний стратегічний напрям перетворень разом з інститутами державної влади та місцевого самоврядування, залежить розвиток України як суверенної, правової, демократичної держави.

REFERENCES:

1. Viter D. Homohennyi kapytalyzm y hlobalnaia yntehratyvnost obshchestvennoho razvytyia [Homogeneous capitalism and global integrativity of social development]. *Totallogy: Postneklasychni doslidzhennia*. 2018. Vyp. 35. S. 75-91.
2. Nort D. Instytutstii, instytutsionalni zminy ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and the functioning of the economy]. Kyiv: Osnovy, 2000. 198 s.
3. Tykhomyrova E.B. Zviazky z hromadskistiu [Public relations]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: NMTsVO, 2001. 560 s.
4. Hurytska M.S. Hromadianske suspilstvo: teoriia i praktyka [Civil society: theory and practice]. *Visnyk Sev. DTU. Politolohiia*. 2008. Vyp. 91. S. 219-222.
5. Pro zatverdzhennia Poriadku spriannia provedenniu hromadskoi ekspertyzy diialnosti orhaniv vykonavchoi vlady [On Approval of the Procedure for Facilitating Public Expertise of the Activities of Executive Authorities]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.11.2008 № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>.
6. Pro orhany samoorhanizatsii naseleння [About community organisations]. Zakon Ukrainy vid 11.07.2001 № 2625-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>.

7. Pro hromadski obiednannia [Про громадські організації]: Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
8. Rozvytok hromadianskoho suspilstva v Ukraini: mynule, suchasnist, perspektyvy [Civil Society Development in Ukraine: Past, Present, and Prospects]: monohrafiia; za zah. red. O. Rudenko, S. Shturketskoho. Ostroh: IHSU, Vyd-vo NU «Ostrozka akademiia», 2013. S. 21-46.
9. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii iz zdiisnennia stratehichnoi ekolohichnoi otsinky dokumentiv derzhavnoho planuvannia [On Approval of the Methodological Recommendations for the Strategic Environmental Assessment of State Planning Documents]: Nakaz Ministerstva ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy vid 10.08.2018 № 296. URL: https://www.ecorivne.gov.ua/tmp/nakaz_CEO_296.pdf.
10. Diamond L., Linz J., Lipset S. Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995. 592 p.
11. Haggard S., Kaufman R. The Political Economy of Democratic Transitions. – Princeton: Princeton University Press, 2018. 408 p.
12. Huber E., Rueschmeyer D., Stephens J. The impact of economic development on democracy. *Journal of Economic Perspectives*. 1993. №7 (3). P. 71-85.
13. Linz J., Stepan A. Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996. 479 p.
14. Stepan A. Rethinking Military Politics. Brazil and the Southern Cone. – Princeton: Princeton University Press, 1988. 192 p.
15. Van Rooy A. Civil Society and the Aid Industry. London: Earthscan, 1998. 252 p.
16. Viter D., Rudenko O. Crisis management in the theory of public administration. Innovations in science and education: challenges of our time: collection of scientific papers. London, 2016. P. 36-37.